

Advies 2018-9 Erfgoedcommissie Alphen aan den Rijn

Type advies: Ongevraagd advies
Betreft: Erfgoedbeleid Gemeente Alphen aan den Rijn 2019-2021
Datum: 19 september 2018 (vergadering 2018.11)

Inhoudsopgave

1. Algemeen.....	1
2. Focusgebieden erfgoedbeleid.....	3
3. Toekomstig erfgoed.....	6
4. Uitdagingen en <i>quick wins</i>	6

1. Algemeen

Voor het opstellen van nieuw erfgoedbeleid van de Gemeente Alphen aan den Rijn geeft de Erfgoedcommissie graag de volgende punten mee ter suggestie:

Zorg dat het nieuwe erfgoedbeleid gevat wordt in een (digitaal) document dat voor iedereen (alle burgers, raadsleden en ook intern voor gemeenteambtenaren) toegankelijk is. Zorg voor een document waarin iedereen zich kan vinden en dat enthousiasmerend van toon is. 'Een gemeente met oog voor het verleden is een gemeente met een fundament voor de toekomst'.

Hetzelfde geldt voor de toegankelijkheid van de Cultuurhistorische Waardenkaart die de basis is voor toekomstig beleid van de gemeente en status kan geven aan materieel en immaterieel erfgoed. Maakt de kaart voor iedereen beschikbaar, makkelijk vindbaar en doorzoekbaar.

Kunsten '92 (de landelijke belangenorganisatie voor kunst, cultuur en erfgoed) heeft een aantal goede punten geformuleerd die de kern van erfgoed in het algemeen treffend vatten en die uitstekend te gebruiken zijn voor het erfgoedbeleid van de gemeente. In willekeurige volgorde:

1. Erfgoed geeft de gemeente een gezicht

Op heel veel beleidsterreinen – economie, cultuur, zorg, toerisme – legt erfgoed het fundament voor kwaliteit. Dat geldt ook voor de kwaliteit van de fysieke leefomgeving. De Omgevingsvisie en het Omgevingsplan dragen bij aan de aantrekkelijkheid van de omgeving, voor bewoners en bezoekers. Erfgoed is, als kernkwaliteit, een onmisbare bouwsteen die de identiteit van de gemeente een gezicht geeft.

2. Erfgoed levert geld op

Investeren in erfgoed is rendabel: elke euro levert 1,5 euro aan inkomsten op. Maak gebruik van deze economische kracht, want erfgoed versterkt het vestigingsklimaat en de vitaliteit van stad en platteland. Gemeenten die in erfgoed investeren en het goed instandhouden groeien harder en hebben minder last van vergrijzing.

Betrek cultuurhistorie bij de (city)marketing. Vergroot de beleefbaarheid van erfgoed door: openstelling van monumenten te stimuleren, musea te ondersteunen, archieven toegankelijk te maken, archeologie op bijzondere plekken zichtbaar te maken en door in te zetten op digitalisering.

3. Erfgoed brengt mensen samen

Het draagvlak voor erfgoed is groot onder Nederlanders. Ruim 80% van de Nederlanders vindt het belangrijk dat monumenten in stand worden gehouden. Mensen herkennen zich in bijzondere plekken, gebouwen en tradities. Lokale partijen of politici kunnen daarbij helpen.

Waardeer en ondersteun inwoners en vrijwilligers. Breng professionals en belanghebbenden met elkaar in contact. Communiceer over erfgoed, dat is gratis promotie. Veranker erfgoededucatie in het onderwijs: breng leerlingen in contact met erfgoed en geef huidige en aanstaande leerkrachten en docenten kennis en faciliteiten om dit te bewerkstelligen.

4. Erfgoed bevordert een duurzame gemeente

Gebruik erfgoed als basis voor een duurzame ontwikkeling van stad, dorp en landschap. Dit vraagt om zorgvuldige inpassing van historische gebouwen, landschappelijke structuren en de archeologische ondergrond.

Weeg het aanleggen van energielandschappen goed af, ook op intergemeentelijk en provinciaal niveau.

Faciliteer eigenaren bij het energiezuiniger maken van monumenten, ook voor historische gebouwen is veel mogelijk. Kennis en maatwerk zijn onontbeerlijk bij isoleren en de plaatsing van zonnepanelen.

5. Erfgoed levert unieke locaties

Herbestemming van kerkgebouwen, boerderijen, industriële complexen en andere monumentale gebouwen leveren een attractieve woon- of werkomgeving en culturele, toeristische hotspots op. Het is bovendien een duurzame remedie tegen leegstand en krimp.

Overweeg de huisvestingsmogelijkheden in monumentale gebouwen, voordat nieuwbouw wordt toegestaan. Maak hierbij gebruik van uw archieven. Breng opties vroegtijdig onder de aandacht bij burgers en ondernemers, in de planfase van een project.

2. Focusgebieden erfgoedbeleid

Op dit moment zijn er vier beoogde focusgebieden, die nog moeten worden voorgelegd aan diverse interne en externe belanghebbenden. De focusgebieden zijn uitgekozen omdat zij het belangrijkste erfgoed binnen onze gemeente omvatten en hier de kracht van onze gemeente ligt. Met deze focusgebieden onderscheidt Alphen aan den Rijn zich van andere gemeenten en kunnen kruisverbanden worden gelegd met verschillende beleidsvelden. Bovendien is de verwachting dat zowel de lokale erfgoedverenigingen en –stichtingen als de inwoners van alle kernen zich in deze focusgebieden herkennen. Het gaat zonder prioritering om de volgende focusgebieden:

- Molens

Gemeente Alphen aan den Rijn beschikt over veel molens, die bovendien verspreid liggen over vrijwel alle kernen van de gemeente (alleen in Boskoop zijn geen molens meer te vinden). De meeste molens zijn poldermolens, en daarmee onlosmakelijk verbonden met het polderlandschap. Uniek is de enige nog in werking zijnde Molenviergang ter wereld, gelegen in Aarlanderveen. Deze heeft grote toeristische en educatieve potentie. Ook kan het beroep van de molenaar getoond worden, een ambacht dat door Unesco tot immaterieel werelderfgoed is benoemd. Denk hierbij aan de jaarlijkse Nationale Molendag, in 2018 heeft deze dag als thema ‘Ontmoet de Molenaar’. Zien wat een molenaar deed en vandaag de dag nog doet in en rondom de molen, kan leiden tot een herwaardering van het monument zelf.

Het thema ‘molens’ past uitstekend bij de ‘Groene stad met lef’, zoals Alphen aan den Rijn zichzelf profileert, en waarin water en waterhuishouding een belangrijke rol spelen. Molens kunnen in een brede landschappelijke context worden gezien. De functie van de molen houdt niet op bij het object zelf, maar gaat verder: zij heeft invloed (gehad) op de waterhuishouding en de daaruit ontstane polders en landschappen.

- De Romeinse Limes

Langs de Oude Rijn en de Duitse deelstaat Noordrijn-Westfalen loopt een traject om de noordelijke rijksgrens van het Romeinse Rijk, de Limes, aan te wijzen als UNESCO Werelderfgoed. Binnen de provincie Zuid-Holland worden Leiden en Alphen aan den Rijn de twee belangrijkste ‘visitorhubs’ voor archeologisch erfgoed. Voor Alphen aan den Rijn beperkt dit thema zich tot de kernen die gelegen zijn langs de Rijn en waar Romeinse vondsten werden opgegraven (Hazerswoude Rijndijk, Koudekerk aan den Rijn, Alphen aan den Rijn en Zwammerdam). Met twee Romeinse forten, kampdorpen en de wereldberoemde vindplaats van de Zwammerdamschepen, heeft de gemeente Alphen aan den Rijn belangrijke troeven in handen.

De Zwammerdamschepen vertellen het verhaal van transport, handel en vervoer van goederen en mensen, en binden de inwoners aan hun Romeinse verleden. In Zwammerdam werd in 2017 de Castellumtuin Hooge Burch geopend. Op die plek stond rond het jaar 47 een klein Romeins

grensfort aan de Limes, de Vicus van *Nigrum Pullum*. Om de contouren van het oude fort te markeren, vervaardigen de bewoners van een lokale zorginstelling vlaggen, houten bankjes en promotiemateriaal. De inspanningen om *Nigrum Pullum* met zelfgemaakte creaties te verlevendigen leidt tot een bewustwording van de historische omgeving.

Zo zijn er de afgelopen jaren meerdere initiatieven als deze ontstaan. De verschillende manieren waarop men in contact komt met het immateriële Romeinse erfgoed, zijn onmisbaar bij het beleefbaar maken van het verhaal van de Limes. Het uitbeelden van het Romeinse leven en werken door de 'archeotolk' in het Archeon, het Limes Festival van stichting Verus Historia, de Romeinenweek, de digitale ontsluiting van verhalen (bijvoorbeeld via de site <http://www.alphens.nl/vetusvicus/>), de vaar- en fietsroutes, de gladiatorengevechten en Romeinse gerechten: het zijn allemaal immateriële belevingsvormen rondom het Limes erfgoed. Het betreft inmiddels tradities die niet meer weg te denken zijn uit het evenementenprogramma van de gemeente.

Dat men trots is op de aanwezigheid van de Limes en de Romeinse wortels van Alphen wordt ook zichtbaar in de aanvraag bij Unesco om de Limes tot Werelderfgoed te verheffen. De Romeinse tijd spreekt tot de verbeelding en biedt kansen op het terrein van erfgoedbeleving. Zo komen bij elke opgraving nieuwe archeologische objecten en bijbehorende verhalen aan de oppervlakte, waardoor onze materiële en immateriële kennis van het leven langs de Limes toeneemt.

- De Rijn

In feite worden de focusgebieden 'molens' en 'limes' met elkaar verbonden door de rivier de Rijn. De Rijn is alomtegenwoordig in de gemeente Alphen aan den Rijn: de rivier slingert zich letterlijk door de stad en reikt van Nieuw Werklust in het westen tot voorbij de schepen van Zwammerdam. Op land-, gebieds- en stadskaarten is de Rijn een onderscheidend element. Talloze bruggen verbinden de oevers en bepalen het zicht op stad en landschap. Die bruggen bepalen ook het (on)gemak om naar de andere zijde te komen, en verdelen de stad in de Hoge en de Lage Zijde. De gemeente wordt gedefinieerd door de rivier.

De Rijn staat voor de waterhuishouding, vervoer en transport, en industrie (scheepswerven, scheepsmotoren-, en klei- en pannenfabrieken), waarbij het oude jaagpad langs de Rijn eeuwenlang de verbinding tussen Leiden en Utrecht vormde. Belangrijk zijn ook de ontginning, de percelering, het landschap en de bouw van een aanzienlijke hoeveelheid buitenplaatsen en boerderijen aan en bij de Rijn.

Niet alleen lokaal, maar ook op internationaal vlak had en heeft de Rijn invloed op de handel, het transport, en het dagelijkse leven. In de late middeleeuwen was het gedeelte Alphen/Leiden onderdeel van de zogenaamde 'binnenduinen'-route. Natuursteen uit Vlaanderen en Brabant voor de Pieterskerk in Leiden, maar ook voor de St. Bavo in Haarlem en de kerken in Amsterdam en Haarlem, kwam vrijwel zeker langs Alphen aan den Rijn. Ook in de zeventiende eeuw was er natuursteentransport vanuit het zuiden. Dat transport ging van Dordrecht via Gouda en Alphen aan den Rijn naar Leiden. De Rijn staat dus letterlijk voor de verbinding met andere steden en dorpen, ook ten aanzien van het materiële en immateriële erfgoed.

- Sierteelt

Dit erfgoed strekt zich topografisch gezien uit van Waddinxveen, Bodegraven-Reeuwijk, tot Alphen aan den Rijn, maar beperkt zich binnen laatstgenoemde tot Boskoop en een gedeelte van Hazerswoude-Dorp. Sierteelt omvat materiële aspecten, zoals de houtakkers, watergangen en typische bouwwerken, maar ook immaterieel erfgoed, zoals het Boskoopse schouwmaker ambacht (vaartuig) en het waarborgen van de Nationale Planten Collecties.

Sinds zes eeuwen heeft de vruchtbare grond van Boskoop geleid tot specialismen in de vermeerdering van bomen en planten. Dit als gevolg van het besluit om de veengrond niet af te graven, maar te benutten voor de teelt van vruchtbomen. Later verving men de functionele teelt voor de sierteelt. De hogere waardering voor sierteelt ging gepaard met het ontstaan van buitenplaatsen en de mogelijkheden om de eigen tuin te ontwerpen en daarvan te genieten. De kweker had zijn tuin achter het woonhuis, en deze karakteristieke verdeling leidde tot de typische verkaveling van het land en het water, ook wel het 'slagenlandschap' genoemd dat vandaag de dag nog grotendeels te herkennen is. De sierteelt legde tevens een basis voor de sociale structuur, waarbij tuinders representatief werden voor deze regio. Tastbare herinneringen aan deze geschiedenis zijn de monumentale kwekersvilla's, de windakkers en de zichtlijnen tussen de percelen door. Kenmerkend zijn ook de vele bruggen ('de draai') over de watergangen en de authentieke loodsen op de kwekerijen.

Door de eeuwen heen heeft men kennis van unieke plantencollecties verzameld en doorontwikkeld. Deze vaardigheden, kennis en kunde worden dagelijks ingezet op de ruim 700 kwekerijen die hun producten over de hele wereld exporteren. Daarnaast houden bevlogen vrijwilligers, voornamelijk van het Boomkwekerijmuseum, de Historische Vereniging Boskoop en de VVV Boskoop, het verhaal van dit eeuwenoude erfgoed levend. Denk hierbij aan het koesteren van de herinneringen van oud-kwekers, het specifieke tuinders-dialect, tradities als Paktijd en de jaarlijkse Betaaldag, begrippen als de 'bomenzoeker' en de 'hanggait'. De Sierteelt Regio Boskoop en Omgeving speelt een belangrijke rol in de economie van de gemeente en heeft toeristische potentie. Dit focusgebied sluit uitstekend aan bij Alphen aan den Rijn als gemeente van groen en water.

3. Toekomstig erfgoed

De Gemeente Alphen aan den Rijn heeft een eigen, uniek verhaal te vertellen. Het spectrum van het erfgoed binnen de gemeente varieert van het erfgoed uit de Romeinse tijd tot en met toekomstig erfgoed.

- **Wederopbouw:** de periode 1940-1965. Architectuur en stedenbouw uit deze periode is nog niet duidelijk in beeld bij de gemeente. De Cultuurhistorische Waardenkaart is een prachtig middel om hier meer handen en voeten aan te geven. Filter de parels uit de waardenkaart en besluit of ze in aanmerking komen voor een beschermende status .
- **Post '65:** de periode na de wederopbouw tot aan de jaren negentig kent ook zijn karakteristieken. Net zoals het de waardering van de architectuur uit de wederopbouwperiode verging, is de waardering voor deze periode nu niet zo hoog. Echter het tij is zich aan het keren en diverse landelijke organisaties (bijvoorbeeld de RCE en Heemschut) zetten zich in om ook deze periode in kaart te brengen en te waarderen zodat waardevolle cultuurhistorische en maatschappelijke herinneringen van en na 1965 niet vroegtijdig verloren gaan.

Benut het aanwezige erfgoed en zorg dat bewoners hier trots op zijn en het uitdragen. Dit betekent dat er een grote inhaalslag gemaakt moet worden met betrekking tot het toekomstig erfgoed.

Ons advies is het in kaart te brengen, te waarderen en eventueel te herbestemmen om erfgoed een rol te laten spelen in de maatschappij. De Cultuurhistorische Waardenkaart ligt er, de volgende stap is het afstemmen van het beleid en het geven van een status aan betekenisvol Alphens erfgoed. Immers, het geeft de gemeente een gezicht, brengt mensen samen, levert geld en waardevolle locaties op en bevordert duurzaamheid.

4. Uitdagingen en *quick wins*

Bij dit advies is een excel-lijst gevoegd met problemen en oplossingen voor het erfgoedbeleid. In de lijst vallen een aantal punten op die extra aandacht vragen:

1. De noodzaak om het erfgoed te ontsluiten, zichtbaar te maken en te duiden, bijvoorbeeld door:

- Onderzoek, verbetering en vernieuwing van de informatieborden en dus herkenning van de monumenten die vallen onder de focusgebieden van het toekomstig erfgoedbeleid.
- Inventariseer de informatieborden en doe onderzoek naar de staat waarin ze verkeren.
- Plaats nieuwe informatieborden en indien gewenst maak gebruik van moderne communicatiemiddelen zoals Twitter, Facebook en Instagram.

- Ga van start met het erfgoed dat aansluit bij de focusgebieden. Erfgoed dat buiten de focusgebieden valt kan op een later moment worden bediend.
- Communicatie: maak een makkelijke vindbare plek op de website van de gemeente zodat het voor inwoners en monumenteigenaren duidelijk is hoe informatieborden en monumentenschildjes kunnen worden aangevraagd.
- Leg verhalen en tradities vast op een aantrekkelijke wijze, zowel offline als online.
- Zoek raakvlakken tussen verschillende (erfgoed)organisaties zodat (de verhalen van) het erfgoed meer kansrijk ontsloten worden.

2. De rol van de gemeente als faciliterende organisatie, als spin in het web, bijvoorbeeld door:

- Voorlichting, bijvoorbeeld over de mogelijkheden van erfgoed. Advies over energiebesparing en duurzaamheid. Leg opties omtrent subsidies voor aan monumenteigenaren en organiseer bijeenkomsten.
- Zichtbaarheid van de gemeente en monumenten te vergroten. Visualiseer erfgoed in de openbare ruimte. Maak een aantrekkelijk en toegankelijk digitaal overzicht van de projecten die met behulp van het erfgoedfonds zijn gerealiseerd. Presenteer deze lijst op een aansprekende website over het erfgoedbeleid van de gemeente. Het gaat ook om transparantie van trajecten (motivatie) waarbij zaken wel of niet als erfgoed worden bestempeld.
- Aandragen van ideeën, denk hierbij bijvoorbeeld aan de rol van erfgoed in het onderwijspakket/educatie.
- Organiseren van activiteiten.
- Creëer bewustwording van de meerwaarde van de Alphenese 'schatten'.
- Breng publicaties uit over erfgoed waar mensen enthousiast van worden en ter inspiratie.
- Stimuleren van en ruimte bieden aan nieuwe mogelijkheden en oplossingen. Oude ambachten zoals het molenaarschap kunnen worden ingezet voor toekomstige opgaven zoals duurzaam voedsel verbouwen of klimaatverandering (met behoud van oude waarden).

3. De participatie/samenwerking met andere (belangen)organisaties omtrent de instandhouding, versterking en ontwikkeling van erfgoed, bijvoorbeeld door:

- De aanwijzing van monumenten te laten mede bepalen door de wensen van lokale organisaties en/of de inwoners. Dit vergroot het draagvlak voor erfgoed.
- Laat de inwoners het immateriële erfgoed aanwijzen. Op die manier wordt het verband tussen de vaak abstracte term 'erfgoed' en datgene wat mensen zelf koesteren duidelijk.
- Organisaties vragen activiteiten omtrent erfgoed te organiseren en uit te voeren. Samenwerking houdt hierbij in: samen delen, leren en doorontwikkelen.